

ВИДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Необхідність оцінки різноманітних видів ефективності інноваційної діяльності підприємств та вдосконалення форм і методів такої оцінки для практичної розробки інноваційних проектів та програм потребує вдосконалення критеріїв такої оцінки та приведення їх у відповідність до вимог інвесторів та державних органів. У навчальній і науковій літературі розгляду понять «ефективність інновацій», «вид ефективності» приділяється значна увага. Скалюк Р.В., Декалюк О.В., Лисенко Л.А. в своїх дослідженнях характеризують ці поняття досить глибоко, звертаючи увагу на особливості різноманітних видів ефектів інноваційної діяльності [1–2]. Розглядаючи питання інвестування розроблюваних інноваційних проектів і програм, в тому числі з використанням коштів Державного бюджету України, варто враховувати принципи та вимоги, які висувуються державними органами (Державне агентство України з інвестицій та інновацій) до ефективності інноваційних проектів, формалізувати критерії такої оцінки.

Метою статті є розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо вдосконалення форм і методів оцінки різноманітних видів ефективності інноваційних проектів і програм на підприємствах для їх стандартизації та відповідності вимогам державних органів, інвесторів і власників.

Здійснення інноваційної діяльності на кожному окремо взятому підприємстві має власні специфічні ефекти такої діяльності. Наявність широкого спектру різноманітних точок зору свідчить про складність визначення єдиних критеріїв та відсутність певного комплексного підходу до розробки єдиної системної класифікації видів ефектів інноваційної діяльності.

На думку дослідників всі види і ефектів інноваційної діяльності тісно пов'язані між собою та взаємно впливають один на одного [1, с. 150; 2, с. 43]. Між ними існує тісний взаємозв'язок і в більшості випадків має місце «ланцюгова реакція», тобто розвиток і розширення одного із видів ефектів спричиняють появу все нових і нових результатів інноваційної діяльності, які, у свою чергу, здійснюють безпосередній вплив на розвиток, динаміку та масштаби змін базового виду ефекту. Також всі види ефектів інноваційної діяльності можна розуміти і як систему, що являє собою сукупність елементів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один з одним і створюють певну цілісність та певну єдність.

Розглянемо види ефектів інноваційної діяльності підприємства та особливості їх оцінювання. Деякі дослідники пропонують наступну класифікацію ефектів інноваційної діяльності підприємств: економічний; науково–технологічний; соціальний; фінансовий, податковий; маркетинговий; ресурсний; екологічний; регіональний; етнічно–культурний [1, с. 151].

Економічний ефект виступає в якості кількісного показника, який повинен враховувати у вартісному вигляді весь розмір результатів та витрат і рівень впливу якісних видів інноваційних ефектів, одержаних від здійснення інноваційної діяльності на підприємстві. Економічний ефект, в загальному випадку, є сумою отриманого прибутку від наступних напрямів інноваційної діяльності: процесу реалізації інноваційної продукції; впровадження якісно нового технологічного процесу в дію; підвищення ефективності використання виробничих потужностей; впровадження у господарську діяльність підприємства винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій тощо. В процесі здійснення інноваційної діяльності економічний ефект від такої діяльності можна спостерігати не лише у дослідників та виробників, а й їхніх споживачів. Найкраще видно це на прикладі продуктивних інновацій, сутність яких полягає у створенні якісно нового виду продукції чи послуги з метою задоволення відповідного виду попиту споживачів, при цьому спостерігається так званий мультиплікативний інноваційний ефект (ефект примноження).

Науково–технічний ефект проявляється на етапі розробки та освоєння інновації, тому виступає своєрідним результатом низки прикладних досліджень, науково–дослідних та дослідно–конструкторських робіт і проектів, тобто супроводжується накопиченням та приростом наукової, науково–технічної та технологічної інформації. Показники науково–технічного ефекту відображають зміну техніко експлуатаційних та споживчих характеристик продукції, рівень технічного

удосконалення певного виду робіт або ж послуг. Науково-технологічний результат інноваційної діяльності повинен забезпечити свою відповідність наступним умовам:

1) відповідність науково-технологічний рішень сучасним технологічним вимогам у промислових країнах;

2) наявність принципової новизни інновації, що включає:

технологічну новизну – використання нових видів матеріалів, нових напівфабрикатів, комплектуючих, нових технологій виробництва; забезпечення більш високого ступеня механізації автоматизації виробничого процесу; одержання принципово нових видів продукції;

інноваційний аспект прориву в ринковому середовищі – новизна для промисловості у рамках світового масштабу або ж конкретної країни; новизною на мікрорівні в межах підприємства.

3) відповідний рівень значущості інновації для підприємства, який відображається реалізацією мети та очікуваних результатів його інноваційної діяльності;

Соціальним ефектом виражається якісний інноваційний результат, який забезпечує врахування та задоволення потреб людини та суспільства: підвищенням загального рівня життя, покращенням медичного обслуговування, збільшення ефективності різноманітних соціальних програм, розвитком демократичного суспільства, підвищенням якості освіти, задоволенням естетичних потреб. Основним методом оцінки соціального ефекту є експертний. Експертиза очікуваних наслідків інноваційної діяльності може здійснюватися у різних формах (індивідуальної чи колективної експертизи кваліфікованими фахівцями різних сфер діяльності, соціологічних опитувань, референдумів з обговорення проектів, які стосуються різних прошарків суспільства чи регіону).

Фінансовий ефект інноваційної діяльності виступає узагальнюючим показником рівня та виду впливу інноваційної діяльності на зміну фінансового стану та результатів діяльності підприємства. В контексті розгляду фінансового ефекту виділяють, як його окрему складу податковий інноваційний ефект, значення якого полягає у тому, що спостерігається процес оптимізації використання коштів господарюючого суб'єкта за рахунок сукупності податкових та інших видів пільг підприємствам, які займаються реалізацією інноваційних програм та проектів. Завдяки впливу податкового ефекту спостерігається й відповідне покращення фінансового стану та зростання розміру фінансового результату від інноваційної діяльності підприємства.

Маркетинговий ефект розглядається як оптимізація та економія витрат за рахунок скорочення часу виходу товару підприємства на ринок.

Ресурсний ефект можна охарактеризувати як взаємозв'язок потреб інноваційної діяльності зі споживання різноманітних видів ресурсів на підприємстві. Даний ефект виникає внаслідок створення нових видів техніки, технології, раціоналізаторських пропозицій, а відтак є пов'язаним із науково-технологічним ефектом інноваційної діяльності підприємства. Зростає актуальність визначення рівня даного ефекту для тих підприємств, для яких є наявною тенденція дефіцитності або неможливості відтворення ресурсів, необхідних для їх ефективної діяльності. Наслідки прояву ресурсного ефекту можуть бути відображені наступними характеристиками: підвищення рівня продуктивності праці (або зниження величини її трудомісткості); зростання фондівдачі основних засобів; зменшення матеріаломісткості виробничого процесу; прискорення оборотності виробничих запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів тощо.

Екологічний ефект інноваційної діяльності виявляється у зменшенні викидів шкідливих речовин в атмосферу, ґрунт та воду, зменшення відходів виробництва та зростання рівня його ергономічності, підвищення екологічності випущеної продукції. Для забезпечення умов досягнення екологічного результату необхідно: підвищувати вимоги до якості проектування, виготовлення, експлуатації складних технічних систем та технологічних процесів, їхньої надійності та безпеки; створення таких технічних засобів, які автоматично блокують наслідки недоліків процесів організації праці, техніки, технології та здатні запобігати аваріям та оперативно й ефективно ліквідувати їх наслідки.

Регіональний ефект інноваційної діяльності має прояв у розвитку місцевої інфраструктури, зростанні кількості робочих місць в конкретному регіоні, поліпшенні його забезпеченості різноманітними видами ресурсів, споживчими та іншими товарами тощо.

Етнічно-культурний ефект проявляється в якості результативного чинника входження в нову постіндустріальну епоху розвитку людства та здатності держави та суспільства адекватно реагувати і адаптуватися до нових, все більш складніших вимог та викликів, обумовлених нею. Оцінка цього виду ефекту є найскладнішою з методологічної точки зору зростання ефективності інноваційної діяльності [2, с. 45].

Розглянувши в загальному вигляді види ефектів інноваційної діяльності підприємств, для отримання практичних результатів виникає гостра потреба в приведенні проектів і програм, які розробляються, до вимог інвесторів та державних органів. Вирішення питань з фінансуванням таких проектів потребує певної формалізації та деталізації. На даний час в Україні вже розроблена досить широка нормативна база та сформульовані вимоги до таких проектів. Так, «Порядком конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для надання кредитів на їх реалізацію за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті на 2007 рік» встановлено процедуру проведення конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки на основі врахування та розкриття таких критеріїв:

науково-технічний критерій розкривається через: наявність свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного (пріоритетного інноваційного) проекту; науково-технічний потенціал позичальника (наявність співробітників з науковими ступенями, наявність науково-дослідних та експериментальних лабораторій, наявність об'єктів права інтелектуальної власності, на які є відповідні документи); перспективність запровадження запропонованих технічних рішень; технічний рівень проекту.

виробничий критерій розкривається через: забезпеченість виробництва необхідними сировиною, матеріалами, комплектуючими, обладнанням і устаткуванням; рівень технологічних нововведень при реалізації проекту; забезпеченість виробництва кваліфікованим персоналом; можливість використання відходів виробництва.

ринковий критерій розкривається через: відповідність проекту потребам ринку; комерційний успіх позичальника при реалізації проекту; рівень реклами для просування запропонованого продукту на ринок; конкурентоспроможність продукції за ціною та якістю, захищеністю від старіння тощо.

фінансово-економічний критерій розкривається через: передбачуваний рівень рентабельності; термін окупності проекту; частку власних коштів позичальника в повній вартості проекту; надійність забезпеченості повернення кредиту (права власності на майно, що пропонується передати в заставу, його ліквідність; надійність та стабільність поручителя/гаранта тощо); платоспроможність та фінансову стабільність позичальника.

соціальний та екологічний критерії розкриваються через: вплив реалізації проекту на рівень зайнятості населення; вплив реалізації проекту на створення нових робочих місць; надходження платежів до бюджетів; вплив виробничих процесів, задіяних у реалізації проекту, на навколишнє природне середовище; відповідність вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, установлених законодавством України [3].

«Порядком конкурсного відбору проектів для надання кредитів або гарантій, в тому числі державних, на їх виконання» регламентовано процедуру відбору інноваційних проектів в Державній інноваційній фінансово-кредитній установі для надання кредитів або гарантій, в тому числі державних, на їх виконання [5]. Цим документом також чітко окреслено вимоги та деталізовано види ефектів та критерії, за якими розглядається та проводиться їх оцінка. Науково-технічні критерії включають дані про: перспективність запровадження науково-технічних рішень; технічний рівень продукції за проектом; патентно-правові аспекти проекту; перспективність розвитку технологій і удосконалення продукції за проектом, застосування очікуваних результатів у майбутніх розробках.

Ринкові критерії включають дані про: відповідність проекту потребам ринку; ємкість ринку та тенденції його розвитку; конкурентоспроможність продукції за ціною та якістю: передбачені маркетингові заходи.

Фінансово-економічні критерії включають дані про: повну вартість проекту, джерела фінансування, співвідношення між обсягом власних і залучених коштів; фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності та наявність власних коштів; інтегральні показники економічної ефективності проекту (чистий дисконтований дохід, індекс прибутковості, внутрішня норма рентабельності, строк окупності); бюджетну ефективність проекту; фінансові ризики та чутливість проекту до найбільш впливових факторів; гарантії повернення коштів та умови їх надання.

Виробничі та організаційні критерії включають дані про: календарний план проекту; наявність відповідних земельних ділянок, приміщень та інфраструктури об'єкту; технологічний рівень існуючого та запланованого виробництва; забезпеченість виробництва кваліфікованим персоналом, передбачені заходи щодо підвищення його кваліфікації; забезпеченість реалізації проекту сировиною, матеріалами, необхідним устаткуванням та трудовими ресурсами; відповідність проекту стратегії енергозбереження, впровадження енергозберігаючих заходів.

Соціальні та екологічні критерії включають такі показники: вплив реалізації проекту на рівень зайнятості населення; вплив виробничих процесів, задіяних у реалізації проекту, на навколишнє

природне середовище. Розглянувши та проаналізувавши різноманітні підходи до оцінки різних видів ефекту інноваційної діяльності можна зробити висновок, що методи і форми такої оцінки постійно вдосконалюються, збільшується кількість і якість критеріїв такої оцінки, підвищується ступінь оцінки кожного окремо взятого виду ефекту. Разом з тим, для більш тісної взаємодії та практичної направленості наукових досліджень, державними органами було розроблено досить чіткі та формалізовані вимоги до розробки відповідних інноваційних програм і проектів, яких необхідно дотримуватись для їх практичної реалізації, особливо у випадку одержання державних гарантій та кредитів.

Література

1. Скалюк Р.В. Ефекти та ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств / Р.В. Скалюк, О.В. Декалюк // Вісник Хмельницького національного університету.–2009.–№ 1.– С.149–154.
2. Лисенко Л.А. Підхід до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства / Л.А. Лисенко // Науково-технічний збірник.– 2007.–№ 78.– С.42–46.
3. Порядок конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для надання кредитів на їх реалізацію за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті на 2007 рік – Наказ Державного агентства України з інвестицій та інновацій від 3 травня 2007 р. № 33 // Урядовий кур'єр.– 28.03.2007. – № 55.
4. Про затвердження порядку формування і використання коштів державної інноваційної фінансово-кредитної установи – Наказ Державного агентства України з інвестицій та інновацій від 23.10.2008 №88 // Офіційний вісник України 28.11.2008.–№ 88.
5. Порядок конкурсного відбору проектів для надання кредитів або гарантій, в тому числі державних, на їх виконання – Рішення дирекції ДІФКУ від 31 липня 2009 року № 2 // Офіційний вісник України .–21.09.2009 р. № 63.

Рецензент канд. екон. наук, професор Г.Е. Мошук

330.354:330.322.011

*Гуменна О.В., к.е.н., доцент,
Національний університет «Києво-Могиланська академія», м. Київ*

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В МЕХАНІЗМІ САМОРОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Будь-яке суспільство прагне до економічного зростання, до повної зайнятості та стійкого рівня цін, а також до інших показників, які характеризують стан економіки і визначають рівень добробуту населення. Проте загальновідомо, що економічне зростання не є безперервним та рівномірним. Ринкова економіка періодично зазнає економічних криз. Особливе значення має вивчення причин, що впливають на виникнення та загострення кризових проявів. Знаючи ці причини, суспільство може впливати на ступінь їх вияву, уповільнювати та прискорювати ці процеси, розробляти систему заходів щодо соціального захисту населення у цей період. У різний час економісти створювали теорії, які пояснювали причини виникнення економічних циклів і найбільшої ділової активності. За деякими концепціями, це пов'язується з необхідністю впровадження науково-технічних досягнень. Інакше кажучи, стверджується, що технічні нововведення значно впливають на інвестиції та споживчі витрати, а відповідно і на виробництво, зайнятість та рівень цін. Проте оскільки вони виникають нерегулярно, це призводить до нестабільності ділової активності [11, с. 477].

Загальновизнаним основоположником загальної теорії інновацій вважається Й. Шумпетер. Крім того, він вважав інновації одним з найважливіших чинників економічного зростання та розвитку економіки [9]. Однак вперше ця ідея була викладена відомим вітчизняним економістом Туган-Барановським М.І., який вважав, що економічні кризи спричинюються технологічною вичерпаністю діючих виробництв, коли інвесторам стає невигідним відтворювати старі галузі і відповідні фінансові ресурси, покидаючи ці галузі, нагромаджується у грошовій формі вільного позичкового капіталу, шукаючи собі нове застосування [13, с. 148], тобто інновації стають об'єктом вкладення цього капіталу, зумовлюючи перехід економіки на новий щабель розвитку. Незважаючи на чисельність досліджень, присвячених питанням виникнення економічних криз та інноваційного розвитку економіки, недостатньо дослідженим залишається питання щодо ролі інноваційних процесів в механізмі саморозвитку економіки в сучасних умовах нестабільного середовища та економічної кризи на основі нової інформації.